

Микола ЗИМОМРЯ

Микола Зимомря народився 30 листопада 1946 року в селі Голятин, що на Міжгірщині, батьківщині ушавленого історика Закарпаття Івана Дулишковича. Автор безлічі наукових праць із різних ділянок літературознавства (загалом більше тисячі...). Професор літератури, германіст й, взагалі, людина тисяч ідей, з яких щодня реалізує хоча б з десяток... В даний час викладає германістику в Кошалінській Вищій школі...

СВІТЛО ШЕКСПІРОВОГО СОНЕТАРІЮ

У передмові до збірки “Поєми” (Львів, 1899) Іван Франко підкреслював, що “передача чужомовної поезії різних віків і народів рідною мовою збагачує душу цілої нації, присвоюючи їй та к і форми і в и р а з и ч у т т я (розрядка - М.З.), яких вона не мала досі, будуючи золотий міст зрозуміння і спочування між ними і далекими людьми, давніми поколіннями”. Це твердження неоднозначне у багатьох вимірах, бо ж мовиться про сутність не тільки перекладознавчої практики та її значення для певної національної культури, але й, чи не в першу чергу, про к о н к р е т и к у взаємодії літератур близьких і неспоріднених народів. Воно злободенне для письменства, зокрема на Шевченковій землі, особливо в епоху, коли український народ опісля низки віків постав державотворчим, здобувши можливість вільно опікуватись своїм духовним поступом. Тому й не дивно, що упродовж останніх років українське перекладознавство примножилося новими способами прочитання найбільш славетних творів зі світового письменницького арсеналу. У цьому контексті, либонь, передусім показова українськомовна Шекспіріана. Адже, як на наш погляд, немає випадковості у з’яві - на одній хронологічній паралелі - водночас двох видань “Сонетів” Вільяма Шекспіра (1564-1616) у повному обсязі¹.

Слово Шекспіра результативно сприймали й цілісно - у тій чи іншій мірі - інтерпретували українською мовою кільканадцять перекладачів, які склали своєрідну традицію рецепції англійського поета й драматурга в Україні (Пантелеймон Куліш, Микола Костомаров, Павло Грабовський, Іван Франко, Михайло Старицький, Юрій Федькович, Леся Українка, Максим Рильський, Григорій Кочур, Тодось Осьмачка, Микола Лукаш, Василь Мисик, Ігор Качуровський, Олег Зуєвський, Ігор Костецький, Дмитро Паламарчук та ін.). У пов’язі з темою нашої бесіди про мистецтво Шекспірового сонету слід увиразнити перекладацькі змагання Івана Франка, Ігоря Костецького, Дмитра Паламарчука, Остапа Тарнавського та Дмитра Павличка. Як відомо, перу Івана Франка належить переклад одинад-

1. Шекспір Вільям. Сонети. З англійської переклав Остап Тарнавський. - Філадельфія, 1997. - 321 с.; Шекспір Вільям. Сонети. Переклав Дмитро Павличко. - Львів, 1998. - 364 с.

цяти творів, з-поміж яких найбільший резонанс викликав 66-й сонет. До речі, в особі автора драми "Украдене щастя" українськомовна Шекспіріана мала і має досі одного з найповажніших критиків, який першорядну увагу приділяв самій потребі входження у свідомість української громадськості таких світочів художньої думки, як Шекспір², Байрон, Гете, Гейне, Шіллер, Міцкевич, Золя, дбаючи про високий рівень відтворення оригіналу в українськомовних шатах³. З цього огляду характерними видаються засади Павла Грабовського (1864-1902), що зримо проступають з його перекладу 29-го сонету Шекспіра. Як переконливо зауважив Дмитро Павличко, П.Грабовський "занадто віддалився від оригіналу, бо надав своєму перекладові італійської сонетної форми"⁴.

Без перебільшення можна стверджувати: справді новаторськими ходами прямував Ігор Костецький (1913-1983), явивши глибинні зацікавлення поетичною спадщиною В.Шекспіра і, зокрема, її сонетним корпусом. Його чільна заслуга полягає в тому, що він вперше в українському письменстві подав повнозвучну інтерпретацію всіх 154 сонетів автора "Гамлета" і, таким чином, зримо збагатив художні моделі української літератури барвами словесного світу Шекспіра. Тому можна тільки пошкодувати, що переклад І.Костецького Шекспірових сонетів, опублікований 1958 року в столиці Баварії - Мюнхені, не дійшов до широкого читачього загалу в Україні. Звідси мимоволі напрошується потреба перевидання цінного творчого досягнення І.Костецького⁵, власне, аби воно стало загальним надбанням материкової України. Щоправда, невдовзі після мюнхенського видання з'явився весь сонетарій Шекспіра в перекладацькому прочитанні Дмитра Паламарчука, визначного інтерпретатора творів з різних літератур (Шекспір, Байрон, Уеллс, Гейне, Флобер, Франс, Стендаль, Міцкевич, Тувім, Брюсов, Прешерн та ін.). Цей переклад рельєфно засвідчував, що процес рецепції творчості Шекспіра набув на українськомовному ґрунті результативних вимірів⁶. Під пером Д.Паламарчука нуртує розмаїття ознак, широко закреслених Шекспіром на тлі життя людини, її буття у сполучі з неминущим філософським мотивом "бути чи не бути"... Хоч, звичайно, у збірці мають місце й прорахунки, а часом - і перекладацькі втрати; за високою версифікаційною майстерністю нерідко полишається Шекспірова думка, сказати б, на відстані до першотвору - доцільна нерозкритою, неокресленою, доволіно трактованою. Проте слушність висновку, якого дійшов Дмитро Павличко в оцінці перекладацького набутку свого попередника, не викликає сумніву: "...Шекспірівський сонетарій Д.Паламарчука - важливий етап засвоєння українською мовою лірики англійського генія"⁷.

Увиразнюємо це твердження, бо воно певним чином ілюструє об'єктивність тези щодо механізму рецепції найбільш чільних творів світової літератури. Мовиться про взаємозалежність її складників, які на різних фазах (інформаційна; критично-понятійна; інтерпретаційна)⁸ сприйняття першотвору мовою мети співвідносяться, власне, як різні величини. Тому й закономірним видається стан перекладацької культури, в основі якої - досвід, що творить ш к о л у рецепції,

2. Франко І. "Приборкана гоструха" Шекспіра в перекладі П.Куліша. З передмовою і поясненнями І.Франка. - Львів, 1900. - С.14.

3. Див.: Зимогря М. Переклад як ідейно-художня структура у творчій концепції І.Франка // Українське літературознавство. - Львів, 1990. - Вип.54. - С.27-32.

4. Павличко Д. Сонети Шекспіра // Шекспір Вільям. Сонети. - Львів, 1998. - С.11.

5. Шекспірові сонети. В перекладі Ігоря Костецького. - Мюнхен, 1958. - На горі. - 254 с.

6. Шекспір Вільям. Сонети. Переклад з англійської Дмитра Паламарчука. - Київ, 1966. - 194 с.

7. Павличко Д. Сонети Шекспіра // Шекспір Вільям. Сонети. - Львів, 1998. - С.11.

8. Зимогря Н.И. Художественный перевод и рецепция в контексте взаимодействия литератур. - Ужгород, 1981. - с.75-110; Боров Ю.Б. Искусство интерпретации и оценки. Опыт прочтения "Медного всадника". - Москва, 1981. - с.83-97.

характерної для певного народу. Так, приміром, німецькомовна школа має чи найбагатший досвід тлумачення Шекспірових сонетів - п'ятнадцять прочитань художньо довершеного тексту великого словесника з Англії. Тут особно примітний переклад Фрідріха Боденштедта (1819-1892)⁹, творця "Пісень Мірзи Шафі", талановитого інтерпретатора творів Пушкіна, Лермонтова, Петєфі, Шекспіра, а також - слід підкреслити - конгеніального рецептора українського й грузинського фольклору. Саме йому завдячуємо відкриття у шатах німецької мови пісенних скарбів українського народу, коли 7 жовтня 1845 року в Штуттгарті й Тюбєнгені побачила світ збірка Боденштедтових перекладів під красномовною назвою "Поетична Україна"¹⁰ (варто зауважити: перекладач явив цією назвою певну громадянську мужність, бо ж тоді офіційним йменням України було поняття "Малоросія", що містило в якійсь мірі й пейоративний сенс для Шевченкової землі). Цими фактами хочемо увиразнити потужність досвіду конкретної школи, себто у пов'язі з особою - Фрідріхом Боденштедтом, з одного боку, і німецькомовної загалом - з другого. Інакше кажучи: той факт, що українськомовна Шекспіріана має сполуку, за нашими спостереженнями, з 25-ма носіями української школи рецепції творчої спадщини Вільяма Шекспіра (П.Свенціцький, П.Куліш, М.Костомаров, М.Старицький, Ю.Федькович, І.Франко, Леся Українка, П.Грабовський, Панас Мирний, М.Кропивницький, М.Рильський, Борис Тен, І.Кочерга, М.Бажан, В.Мисик, І.Стешенко, Т.Осьмачка, І.Костецький, О.Тарнавський, Д.Паламарчук, О.Зуєвський, М.Лукаш, Г.Кочур, І.Качуровський, Д.Павличко), аргументовано свідчить про самотність українського перекладознавства, його багаті традиції¹¹. Звідси, очевидно, і всебічна спрямованість І.Франка, який започаткував шекспірознавство з огляду на всі три стадії рецепції, його плідотворне прагнення примножити українські духовні начала новими ідеями, мотивами, образами, стильовими ходами. Тому можна тільки привітати спроби Остапа Тарнавського та Дмитра Павличка по-своєму і по-новому прочитати невмирущі символи Шекспірових сонетів.

Остап Тарнавський (1917-1992), якому судилося життя й видання художніх творів на чужині - від 1944 року в Австрії, а від 1949 року в Америці (поетичні книжки "Слова і мрії", 1948; "Життя", 1952 (вінок сонетів); "Мости", 1956; "Самотнє дерево", 1960; "Сотня сонетів", 1984; "Зібрані вірші", 1992), вдало поєднував у творчих змаганнях різні духовні прихистки жанрового розмаїття, у т.ч. поезію, прозу, а також науково-дослідницькі пошуки. З ними добре узгоджується його невтомна перекладацька діяльність. Праця над перекладом Шекспірових сонетів тривала біля 33-х літ: розпочалася весною 1959 року і завершилася влітку 1992 року. Про те, що вона виявилася лебединою піснею митця, переконливо засвідчує лист О.Тарнавського до редактора київського журналу "Всесвіт" Олега Микитенка: "Я саме викінчив повний переклад сонетів Шекспіра..." Це зізнання датоване 18 серпня 1992 року, а невзабарі, 19 вересня, зупинилося натружене серце славетного уродженця Львова... У цитованому посланні О.Тарнавський уважав за доцільне підкреслити, що його доробок - це "не перший переклад, бо вже є два: Паламарчука і Костецького. Але Шекспір своєрідний... Я бажав віддати головно думку Шекспіра так, як вона в нього репрезентована його мовою..."¹² Докладний аналіз показує, що згадана засада справді обу-

9. Детальніше про творчу лабораторію німецького перекладача: Зимомря М. Угорська література в колі перекладацьких зацікавлень Фрідріха Боденштедта // *Acta Hungarica*. - Ужгород, 1994. - С.78-83.

10. *Die poetische Ukraine. Eine Sammlung kleinrussischer Volkslieder. Ins Deutsche übertragen von Fr. Bodenstedt*. - Stuttgart, 1845.

11. Москаленко М. Тисячоліття: переклад у державі слова // *Тисячоліття: Поетичний переклад України - Росії*. - Київ, 1995.

12. Шекспір Вільям. Сонети. З англійської переклав Остап Тарнавський. - Філадельфія, 1997. - С. 8-9.

мовила стильову домінанту щодо перекладу всіх 154-х сонетів Шекспіра. На жаль, така постановка завдання не завжди є виправданою, бо ж “острівцем перешкод” постає процитована формула: “Але Шекспір своєрідний...” Зрозуміло, О.Тарнавський як тонкий знавець англійської мови явив, як правило, адекватне відтворення Шекспірового задуму. Ця, на перший погляд, самодостатня змістова вірність була б відмінною ціхою, коли б мовилося про перше прочитання сонетного циклу Шекспіра у перекладацькій практиці українською мовою. Мимохіть промайне, як поклик Мироносиці, згадка про Франкову статтю “Шекспір в українців”, де міститься асоціативний акцент: “Вістка про те, що Куліш працює над перекладом Шекспіра, розбудила на Україні радісні надії”...¹³ Цим прагнемо підкреслити: можна пошкодувати, що талановитий перекладач і виразно оригінальний поет суцільно обмежив свій намір в и т л у м а ч и т и мовну культуру Шекспірових сонетів на рівні попередньо виробленої апріорної установки. А відомо: мовно-стильова асоціативність мислення Шекспіра не лежить на поверхні, вона просякає наскрізь неоднорідну тканину сонетів. Таким чином, недостатньо стилізувати мовні інвективи під епоху, не шукаючи глибинний підтекст оригіналу. Проте, без сумніву, Остапу Тарнавському вдалося зберегти у перекладі з а д а н у довговічність письма великого британця, де либонь, кожне слово має свою індивідуальну художню підставу - натяк, багатозначність, “живий” підтекст. Ось, приріом, кінцеві рядки знаменитого 66-го сонету:

*Уста мистецтву влада затулила,
Безглузда лічить вмілости талан,
Звичайна правда простоту зганьбила,
Добро в полоні - зло для нього пан;
Я втомлений всім тим, на смерть готов -
Та як залишу в самоті любов?¹⁴*

Зіставлення з оригіналом виказує у перекладному тексті стихію високої поезії Шекспіра, його дикцію неприхованої моралі:

*And art made tongue-tied by authority,
And folly - doctor-like - controlling skill,
And simple truth miscall'd simplicity,
And captive good attending captain ill:
Tir'd with all these, from these would I be gone
Save that to die, I leave my love alone.¹⁵*

Примітний факт: аналогічне місце “вихопити” з перекладу Дмитра Павличка означає втрату - погляд на стан речей від першої особи. Тому постає необхідність процитувати текст від зачину до завершального рядка названого шедедру:

*Я кличу смерть - дивитися набридло
На жєбри і приниження чеснот,
На безтурботне і вельможне бидло,
На правоту, що їй затисли рот,
На честь фальшиву, на дівочу вроду
Поганьблену, на зраду в тишині,
На правду, що підлоті навдогоду*

13. Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. - Т. 34. - Київ, 1981. - С. 382.

14. Шекспір Вільям. Сонети. З англійської переклав Остап Тарнавський. - Цит. книжка. - С. 143.

15. Там же. - С.142.

В бруд обертає почуття святі,
І на мистецтво під п'ятою влади,
І на талант під наглядом шпика,
І на порядність, що безбожно краде,
І на добро, що в зла за служника!

Я від всього цього помер би нині,
Та як тебе лишити в самотині?¹⁶

Як О.Тарнавський, так і Д.Павличко додали до Шекспірової квінтесенції такий нюанс, як знак питання, який відсутній в оригіналі. Хоч логіка викладу думки не порушена, але певний дисонанс у сентенції має місце.

Дмитро Павличко (1929) належить нині до першорядних майстрів поетичного перекладу, зокрема, світового сонетарію ("Світовий сонет", 1983). Дмитро Павличко працював над перекладом сонетарію Шекспіра, за власним зізнанням, що міститься у цінній передмові до процитованого видання¹⁷, біля дев'ятнадцяти років. Проте така часова відстань зримо не позначилася на динаміці тлумачення: складається враження, що переклад радше живився енергією творчої самонастанови, а ніж тривалим "входженням" у глибинні пласти Шекспірової практики сонетописання. Звісна річ, поява Павличкових інтерпретацій окремим томом, а ще - з ґрунтовною працею "Шекспірів Ерос життя і творчості" та винятково докладними коментарями редактора книжки - Марії Габлевич¹⁸, - справжня подія у культурному річищі України. Вона вигідно утвердила поступ української шекспіріани, що має такий авторитетний ґрунт, як шеститомну повну публікацію творів англійського письменника (Київ, "Дніпро", 1984-1986), вагомі дослідницькі праці про життя і творчість Вільяма Шекспіра з-під пера М. Рудницького, М.Шаповалової, І.Ваніної, М. Ажнюк, Р.Зорівчак, С. Ткаченка, М.Габлевич та ін.¹⁹ У цьому контексті справжньою окрасою вирізняється зібрання Шекспірових сонетів у творчих змаганнях іменитих перекладачів - Івана Франка, Ігоря Костецького, Дмитра Паламарчука, Остапа Тарнавського, Дмитра Павличка. Їм належить слово незмінної вдячності за те, що вони донесли до українського читача красу Шекспірового сонетарію, збагативши українську літературу плодами Генія...

**Часопис "Зерна" вітає члена нашої редакції Анатолія Мойсієнка із полу-
днем віку та захистом докторської дисертації на ниві літературознавства!
Творчого натхнення та нових звершень на ниві літератури!
З роси і води!**

16. Шекспір Вільям. Сонети. Переклад Дмитро Павличко. - Львів, 1998. - С. 81.

17. Павличко Дмитро. Сонети Шекспіра // Вільям Шекспір. Сонети. - Львів, 1998. - С. 7-13.

18. Габлевич Марія. Шекспірів Ерос життя і творчості // Вільям Шекспір. Сонети. - Там же. - С. 171-205.

19. Рудницький М. За повнокровного Шекспіра // Наукові записки Львівського ун-ту ім. І. Я. Франка. - Т. 30, вип. 1. - Львів, 1955. - С. 10-11; Ажнюк М. Про багатозначність словесних образів у "Гамлеті" В. Шекспіра та її відтворення в українських перекладах // "Хай слово мовлено інакше..." Проблеми художнього перекладу. - Київ, 1982. - С. 240-241; Ткаченко С. Шекспірів сонет: труднощі інтерпретації // "Хай слово мовлено інакше..." - Цит. праця. - С. 255-257; Ваніна І. Г. Українська шекспіріана. - Київ, 1964; Модестова Н. А. Шекспір в українському літературознавстві // Вільям Шекспір. - Москва, 1964; Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. - Львів, 1976; Симоненко І. П. Шекспір // Шевченківський словник. - Т. 2. - Київ, 1977; Погребенник Ф. Остап Тарнавський // Історія української літератури ХХ століття. - За редакцією В. Г. Дончика. - Кн. 2. - Київ, 1998.